

Management and construction in view of the political elites of the first decade of the Islamic Revolution of Iran

Abstract

Following the victory of the Islamic revolution, there was a great change in the leadership structure of the country. The people we call the political elite replaced the former management system of the country. Which have substantive differences in attitude and practice with former managers. The look of the new managers focused on the aims of the Islamic Revolution, the tasks and tasks that were left over by the Islamic Revolution. In this paper we have raised the question: what kind of management has the political elite in the first decade of the Islamic revolution regard as the country's construction? since the Iranian revolution was an Islamic kind and a with verdicts, laws and Islamic sharia, we formulated the hypothesis in response to the question of research that, given the nature of the Islamic revolution, managers and political elites of the first decade considered their revolution to be faithful, justice and dedication to their activities in order to build, eliminate deprivation and pave the way for the country. This study is of qualitative kind, so the method of collecting data and data from documents and through the study of books, articles, etc, is prepared and analyzed. Finally, considering the viewpoint of Imam Rahel, Shahid Beheshti, and Ayatollah Hashemi Rafsanjani, we concluded that the political elite and the political elites of the first decade of the Revolution were trying to implement the administration of justice, implementation of divine rulings, fight poverty and exclusion with emphasis on the independence of internal forces and to reduce dependence on other communities and governments.

Keywords: Management, Construction, Political Elites, Islamic Revolution, Jihad.

مدیریت و سازندگی از دیدگاه نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب اسلامی ایران

اشکبوس تمنده^۱ تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۱۰سید حسن ملانکه^۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۷محمد رضا اقارب پرست^۳

چکیده

در این پژوهش این سوال را مطرح نمودیم که: نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب اسلامی چه نوع مدیریتی را برای سازندگی کشور در نظر داشته اند؟ از آنجایی که انقلاب ایران از نوع اسلامی بود و آرمانهایش با احکام، قوانین و شرع مقدس اسلامی همخوانی داشت این فرضیه را در پاسخ به سوال تحقیق طرح کردیم که: با توجه به ماهیت ایدئولوژیک انقلاب اسلامی، مدیران و نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب خود را موظف به خدمت صادقانه، اجرای عدالت و ایثار در فعالیت هایشان در جهت سازندگی، رفع محرومیت و بازسازی کشور می دانستند. این پژوهش از نوع کیفی است بنابراین روش جمع اوری اطلاعات و داده ها از نوع اسنادی و از طریق مطالعه کتب، مقاله ها و ... فیش های مورد نظر را تهیه و مورد تجزیه و تحلیل است. نهایتاً با در نظر گرفتن دیدگاه های امام راحل، شهید بهشتی، مهندس مهدی بازرگان و آیت الله هاشمی رفسنجانی به این نتیجه رسیدیم که مدیران و نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب در تلاش برای اجرای مدیریتی مبتنی بر عدالت، اجرای احکام الهی، مبارزه با فقر و محرومیت با تاکید بر مولفه استقلال در زمینه اقتصادی و متکی بودن به توان نیروهای داخلی و کاستن از وابستگی به سایر جوامع و دولت ها بوده اند.

واژگان کلیدی: مدیریت، سازندگی، نخبگان سیاسی، انقلاب اسلامی، جهاد

^۱دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران

tamandehashkboos@gmail.com

^۲استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، شهرضا، ایران (نویسنده مسئول)

hmalaekheh@gmail.com

^۳استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران، شهرضا، ایران

aghareb@yahoo.com

مدیریت یکی از فرآیندهای مهم در رهبری و اداره یک سازمان، نهاد، مجموعه و یا یک کشور است که تعاریف متفاوتی از آن تا کنون بعمل آمده است. شرایط استفاده از آن نیز بسیار متنوع و پیچیده است. نگاه به مدیریت در جوامع گوناگون تفاوت های اساسی دارد. بسیاری از جوامع با نگاه مادی آن را تعریف می کنند و در صدد معرفی نوعی از مدیریت هستند که بیشترین منافع مادی از آن بدست آورند. اما از آنجایی که نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب نوع جدیدی از مدیریت را به معرض نمایش گذاشتند که علاوه بر مطامع مادی و تاکید بر رفاه اجتماعی و سازندگی کشور و جامعه، نگاهی نیز فراتر از مادیات در آن مستتر بود که به آنان انگیزه بیشتری برای خدمت و احتمالاً برای سازندگی کشور می داد. ظهور و بروز جمهوری اسلامی تغییراتی در نگرش نخبگان و مدیران سطوح متفاوت جامعه بوجود آورد که در بسیاری از زمینه ها با نگاه مادی سایر جوامع متفاوت بود. نویسندگان نیز برای معرفی مدیریتی که با اهداف انقلاب اسلامی همخوانی داشته باشد عناوین متفاوتی را تدوین، پیشنهاد و یا به رشته تحریر در آورده اند که مهمترین آن را می توان مدیریت اسلامی ذکر کرد که با موضوع این تحقیق همخوانی بیشتری دارد. اما این امر ما را از بررسی و مطالعه سایر عناوین و موضوعات مدیریت غافل نکرد. به همین جهت سایر اشکال مدیریت نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت. هدف یافتن مدیریتی که سازندگی کشور را به همراه داشت و میزان همخوانی آن با نیازهای دهه اول انقلاب با توجه به شرایط حاکم در آن زمان. در این تحقیق هدف شناسایی و معرفی نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب، همچنین نگاهشان به مدیریت و سازندگی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲- مبانی نظری تحقیق

۱-۲- مدیریت

در این قسمت از پژوهش به بررسی معانی مدیریت از دیدگاه افراد و مکاتب مختلف می پردازیم. گروهی مدیریت را علم و هنر هماهنگ کردن، رهبری کردن و کنترل فعالیت های دست جمعی به منظور رسیدن به هدف مطلوب با حداکثر کارایی می دانند، عده ای آن را انجام وظیفه، ایجاد و حفظ شرایطی که در تحت آن شرایط، اهداف از طریق ترکیب تلاشهای یک گروه از افراد و کارکنان و اعضای سازمان تحقق می یابد. (الوانی، ۱۳۷۸ ص ۱۴) با توجه به تعریف فوق مدیریت در شرایطی اعمال می شود که آن شرایط با عنایت به اهداف سازمان با گروه و بر اساس وظیفه ایجاد می گردد. اعضای خود را موظف به ایجاد و حفظ آن شرایط می دانند. فالت، مدیریت را هنر انجام کار به وسیله دیگران می داند. بر این اساس افراد اوامر مدیر را اجرا می کنند شاید نقش مدیر در این فرایند نظارت باشد. و در نهایت مدیریت را اینگونه تعریف نموده اند و آن را مجموعه فعالیت های منظم و پیوسته می دانند که با گروه ها و افرادی در جهت هدف مشترکی کار می کنند، ارتباط دارد (علاقه بند، ۱۳۸۸، ص ۱۱) از تعریف مدیریت چنین بر می آید که، در مدیریت فعالیت، منظم و سازمان یافته است، هدف خاص دنبال می شود و نهایتاً میان منابع روابط معین وجود دارد (علاقه بند، ۱۳۹۸، ص ۱۱). مدیریت دارای سطوح مختلفی است که آنها را به مدیران عالی، مدیران میانی و مدیران خط مقدم طبقه بندی کرده اند. در همین راستا مدیران خط مقدم را پایین ترین سطح

مدیریت در سازمان تلقی می کنند که مسئولیت آنان هدایت و سرپرستی کارکنان است. این رده از مدیران غالباً سرپرست نامیده می شوند (علاقه بند، ۱۳۹۸، ص ۱۳). آنچه گذشت توصیفی از مدیریت عمومی بود که دارای معانی و کاربردهای گسترده است و برای سازمانهای متفاوت قابل اجراست. در کنار این نوع مدیریت انواع دیگری وجود دارند که دارای کاربرد تخصصی تر هستند. مدیریت منابع انسانی و مدیریت دولتی در زمره این گروه قرار دارند.

مدیریت اسلامی مدیریت بطور کلی مربوط به حوزه علوم انسانی است. به همین خاطر با عقل و ذهن در ارتباط است. (ابراهیمی، ۱۳۷۹، ۲۹) مدیریت اسلامی بر اساس مفاهیم قرآنی و مفهوم خود را از قرآن و سنت گرفته است، تعریف می شود.

بنابر این باید مدیریتی الهی نیز باشد. با وحی مطابقت داشته باشد. در غیر اینصورت غیر الهی و از بیگانه دریافت شده و با مدیریت الهی و اسلامی در تضاد خواهد بود (ابراهیمی، ۱۳۷۹، ص ۲۹) مدیریت اسلامی با قانونی سازگار است که به اسلام حاکمیت بدهد. انگیزه های مادی در آن نقشی نداشته باشد. چرا که سایر مدیریت ها بیشتر هدفشان مادی و اهدافی را دنبال می کنند که مربوط به دنیا و کمترین شباهت را با مدیریت الهی و اسلامی دارند. چون در اسلام کمال انسان مد نظر است، اهدافی فراتر از مادیات در آن نهفته است. از طرف دیگر باید با قانون قابل وصف باشد و با آن در تضاد نباشد تا در جامعه قابل اجرا باشد. چون قوانین کشور ما بر اساس احکام الهی و اسلامی بنا نهاده شده اند، پس مدیریت اسلامی و الهی مشکلی با قوانین جاری نخواهد داشت. از طرفی مدیریت باید عدافدار باشد. خداوند از خلق جهان اهدافی در نظر داشته است. انسان هم جزئی از این خلاق است و خداوند از او خواسته کارهایش را با هدف انجام دهد (ابراهیمی، ۱۳۷۹، ص ۳۸). هدفدار بودن از ویژگیهای مدیریت است. خصوصاً مدیریت اسلامی که نشأت گرفته از وحی، سنت و رفتار بزرگان اسلام است. اسلام دینی است که قویا برای آینده برنامه دارد. در این زمینه در بحث استراتژی جهادی بیشتر خواهیم گفت. برای مدیریت اسلامی شرایطی ذکر کرده اند مانند شرح صدر که به معنی آمادگی قلب برای پذیرش حق است. همین اصل انسان را وا دار می کند که در برابر حق تسلیم گردد. این موضوع در انسان روشن بینی ایجاد می کنند (ری شهری، ۱۳۷۲، ص ۳۲). در حل مسائل و مواجهه با شرایط گوناگون به وی یاری می رساند. شرح صدر باعث افزایش بینش سیاسی انسان می گردد (همان ۵۶). با افزایش بینش سیاسی، انسان شناخت بیشتری از وضع جامعه پیدا می کند. مشکلات را با نگرش بهتری شناسایی و پیگیری می کند. همچنین برای حل آنها راه حل های متفاوتی در اختیار خواهد داشت. حسن خلق یکی از ویژگیهای مدیریت خوب و موفق است. از طرف دیگر رفق و مدارا را می توان وارد حوزه مدیریت کرد و از آن امری ضروری و اجتناب ناپذیر ساخت. این خصوصیت باعث انعطاف پذیری مدیران در برابر سلیقه های گوناگون و متضاد می گردد (ری شهری، ۱۳۷۲، ص ۷۳). در ادامه بحث به پیشینه تحقیق یعنی کسانی که در حوزه مدیریت نوشته هایی در قالب کتاب، مقاله و هر عنوانی دارند مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۳- پیشینه تحقیق

سید مهدی الوانی و همکاران (۱۳۷۸) در کتاب مدیریت دولتی نوین تاریخچه ای از پیدایش تحول در بخشهای امور دولتی پرداخته و آن را مختص کشورهای پیشرفته می داند. وی بیان می کند که شکل سلسله مراتبی و پروکراتیک که در سالهای متمادی حالت تسلط داشت جای خود را به نوعی مدیریت دولتی قابل انعطاف و مبتنی بر بازار کار داده است و آن تغییری همه

جانبه در نقش مدیریت جامعه و رابطه بین دولت و شهروندان ذکر می‌کنند. (الوانی ۱۳۷۸ ص ۹) می‌گوید که در آغاز سال ۱۹۹۰م یک الگوی جدید مدیریتی در اکثر کشورهای پیشرفته جهان ظهور کرد. این الگو تماما شکل‌های مختلفی از مدیریت نظیر "مدیریت گرای"، پولیت، مدیریت جدید دولتی و... می‌باشند. مدیریت گرای در کشور بریتانیا یک تلاش برای تحقق صرفه جویف کارآیی و اثر بخشی در کلیه سطوح دولت بود و خط و مشی‌هایی برای آن ترسیم کرده اند (الوانی، ۱۳۷۸، ص ۱۰). ایشان دولت الکترونیک را دومین گام اصلاح مدیریت و یکی از مراحل اصلاحات مدیریت دولتی در سالهای ۱۹۸۰م به بعد دانست که بیشتر از اداره امور دولتی ست تلاش برانگیز و محرک بوده است (الوانی، ۱۳۷۸، ص ۱۰)، از بررسی‌های میدانی ایجاد دولت رفاه، بازآفرینی دولت و مدیریت گرای نتیجه همین تغییر و تحولات در نگرش کشورهای پیشرفته در باز تعریف مدیریت دولتی و ارائه الگوهای کار آمد و موثر در جایگزین مدیریت نوین بجای بروکراسی و مدیریت سنتی می‌باشد. اسفندیار سعادت (۱۳۸۶) در کتاب مدیریت منابع انسانی اقدام به تعریف مدیریت در حوزه منابع انسانی پرداخته است و می‌گوید: مدیریت منابع انسانی عبارت از شناسایی، انتخاب، استخدام تربیت و پرورش نیروی انسانی به منظور نیل به اهداف سازمان است (سعادت ۱۳۸۶، ص ۱). معتقد است ابهاماتی در باره ماهیت واقعی نقش و وظیفه دقیق آن وجود دارد. علت را جدید بودن این وظیفه نسبت به سایر وظایف سازمان می‌داند تفکیک منابع انسانی و اختصاص واحد یا اداره‌ای بخصوص با مجموعه‌ای از وظایف تخصصی از سایر منابع که جزئی از وظایف عمومی مدیریته شمار می‌آید از دلایل دیگر وجود ابهام است (سعادت، ۱۳۸۶، ص ۲) مهمترین نقش مدیریت منابع انسانی را تشخیص استعدادهای بالقوه نیروی شاغل در سازمان و سپس فراهم کردن امکانات برای شکوفایی آنان می‌داند. تغییر و تحولات سریع و پیچیده تر شدن محیط از عوامل گسترش نقش مدیریت منابع انسانی در سازمان که حائز اهمیت و موثر است.

برای مدیریت تعاریف و جایگاهی تعریف نموده است که در طول تحقیق از نوع نگرش و برداشتش از مدیریت استفاده خواهیم نمود.

۴- روش تحقیق

در این پژوهش اسنادی، روش گردآوری داده‌ها از نوع کتابخانه‌ای است. بدین منظور مدارک موجود در راستای هدف تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد و اطلاعات و داده‌های آن با استفاده از تکنیک‌های تحلیل کیفی مورد بررسی واقع می‌شود. برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها از توصیف و طبقه بندی اطلاعات بدست آمده با در نظر گرفتن همه ابعاد تحقیق نظیر واحدهای متشکله و مواردی که باعث جداسازی سایر مولفه‌ها می‌گردد، استفاده نموده ایم. سپس در مرحله پردازش به بحث و تفسیر مطالب و نهایتا بررسی نتایج می‌پردازیم.

۵- امام خمینی (ره) و سازندگی

بر هر سازمانی نظام ارزشی که با توجه به ایدئولوژی حاکم بر آن شکل می‌گیرد بصورت ناخواسته بر خلق و خو و رفتار افراد سازمان تاثیر می‌گذارد. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی جایگاه ویژه‌ای برای اداره جامعه پیدا شد و سازمانهای جدیدی بوجود آمدند که روح حاکم بر آنها ادبیات اسلامی و جهادی بود. سازمانهایی چون جهاد سازندگی، کمیته امداد امام خمینی، بنیاد

مسکن انقلاب، بنیاد مستضعفین و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی که همگی از همان روح حاکم بر جامعه تشات گرفته بودند (لطیفی و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۳۶).

نگاه امام خمینی (ره) به مدیریت با فرمان تشکیل جهاد سازندگی و آغاز فعالیت های آن خود را بروز و ظاهر نمود. جهاد سازندگی از جمله دستگاه هایی است که بیش از همه ما را به یاد توصیه های امام در رابطه با جوانان و موفقیت هایشان در میادین سازندگی می اندازد. جهاد سازندگی یکی از گام های بلند انقلاب اسلامی بود که دارای اهداف عالی و در عرصه های مهم و سرنوشت ساز نظام، حضور به موقع و موثری داشت است. امام برای تشکیل جهاد سازندگی به ملت متصل شدند و حرکت آن را نیازمند فداکاری و کمک مردم دانستند فرمودند: موسوم کنیم این جهان را به جهاد سازندگی که همه قشرهای ملت، زن و مرد، پیر و جوان، دانشگاه و دانشجو، مهندسين، متخصصين، شهری و دهاتی همه با هم تشریک مساعی کنند و این ایران را که خراب شده است را بسازند. (صحیفه نور امام خمینی، جلد ۸، خرداد ۵۸) همچنین می فرمایند، ما دستمان را پیش ملت دراز می کنیم و از ملت می خواهیم که همه در این نهضت شرکت کنند و همه دست برادری بهم بدهند و این سازندگی را شروع کنند. جهاد سازندگی چشم اسید امام بود آن پیشوای وارسته فرمودند: جهاد سازندگی شمایل و دنیای آزادی و استقلال در عرصه کار و تلاش و پیکار علیه فقر و تنگدستی و رذالت و ذلت است. (شعبانی و تاج ابادی، ۱۳۸۶، ۲۸۹)

یکی از مسائل و پدیده هایی که از طرف امام راحل دستور صادر شد و انصافا اهمیت آن از جهاد سازندگی کمتر نبود، تاسیس نهضت سواد آموزی بود. در تاریخ ۷ دی ۱۳۵۸ پیامی با این مضمون از طرف امام ارسال شد که اکثر افراد کشور از توانایی خواندن و نوشتن برخوردار نیستند. بنابر این باید طی یک برنامه دراز مدت، کشور را از فرهنگ وابسته تبدیل به فرهنگ مستقل و خود کفا نماییم و بدون فوت وقت و از دست دادن فرصت و تشریفات دست و پاگیر برای مبارزه با بیسوادی وارد عمل شویم تا انشاءالله در آینده نزدیک خواندن و نوشتن ابتدایی برای هر شخص بیسوادی مقدور گردد (اهوازی، ۱۳۵۸، ص ۱۹۳). موضوع انقلاب فرهنگی در دانشگاه ها نیز از جمله مسائل مهمی است که در ابتدای و آغاز انقلاب اسلامی توسط مدیران و نخبگان سیاسی به فرمان امام عملی شد. ایشان تغییر نظام آموزشی را در دستور کار قرار دادند و از مسئولین وقت دانشگاه که آنان را مسئول وضع نابسامان دانشگاه ها می دانست خواست که از سمت خود کنار بروند و تحت هیچ شرایطی نمی توانند خود را مبری از این مشکلات و مسائل بدانند. (اهوازی، ۱۳۵۸، ۱۹۴) با این شرایط تغییرات اساسی در مدیریت و ساختار دانشگاه های ایران ایجاد شد و نیروهای انقلابی، مدیران و دست اندرکاران توانستند دانشگاه ها را با مدیریت و نگرش جدیدی راه اندازی نمایند

۶- مبارزه با فقر اقتصادی

یکی از مواردی که برای جمهوری اسلامی ایران اهمیت ویژه ای داشت، تعریف دقیق و روشن از فقر اقتصادی و مشخص شدن ابعاد و شاخص های قابل سنجش آن بود. به گونه ای که بتوان وضعیت اقتصادی کشور را در زمینه گسترش عدالت و رفع فقر مورد ارزیابی قرار داد. (سیف و ملکی، ۱۳۹۴، ۶۷) تهدید های اقتصادی می تواند یکی از عوامل آسیب زا برای حیات یک جامعه تلقیگردد. همچنین ممکن است فشارها و تنگناهای اقتصادی به تنش های درون جامعه بیانجامد و ثبات سیاسی و

امنیتی آن را تحت تاثیر قرار دهد. معضلا تاقصدادی مانند فقر، بیکاری، شکاف طبقاتی، فساد و تبعیض بطور قطع بر امنیت اجتماعی تاثیر گذارند. (سیف و ملکی، ۱۳۹۴، ۶۸) این موارد و بسیاری از موارد دیگر مسائلی بودند که امام راحل نسبت به آنها بسیار حساس و مصرا برای رفع آنان تاکید می کردند. ایشان در فرمایشات خود در زمینه لزوم برخورد با فقر فرمودند که محرومیت زدایی عقیده و راه و رسم زندگی ماست. همه آرمان و آرزوی ملت و دولت و مسئولین کشور ماست که روزی فقر و تهیدستی در جامعه ما رخت بر بندد. (صحیفه نور، ج ۲۰، ص ۱۲۹) در بند ۱۲ اصل سوم قانون اساسی به بی ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه طبق موازین اسلامی برای ایجاد رفاه و رفع فقر و بر طرف کردن هر نوع محرومیت در زمینه تغذیه و مسکن، کار و بهداشت و تعمیم بیمه تصریح شده است. (سیف و ملکی، ۱۳۹۴، ۶۹) با توجه به آنچه در بالا ذکر شد، می توان در یافت که از جمله دغدغه های جمهوری اسلامی ایران اجرای عدالت و رفع فقر منطبق با ارزشهای اسلامی بوده است.

۷- مدیریت از نگاه شهید بهشتی

یکی از برکات پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی، در ایران اینست که در نظر و عمل، مفهوم مدیریت و رهبری دینی را متجلی کرد. این رویداد، از آنجا که تحول چشمگیری در بینش مدیریت و رهبری در عصر حاضر است دارای اهمیت زیادی است. آنچه اکنون مورد تاکید می باشد، مطرح شدن اصل بینش غیر مادی در مقوله مدیریت و رهبری در عصر حاضر است. شهید بهشتی از نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب یکی از کسانی بود که نسبت به مساله مدیریت و رهبری جامعه بسیار حساس و اندیشه های ژرف و موثری داشته اند. جایگاه نظام اجتماعی در پیشرفت جامعه از ویژگیهای تفکر ایشان بوده است. وی مخالف مدیریت بسته و نافی شیوه مدیریت از پایین به بالا به دلیل هرج مرج ناشی از آن بود. شهید بهشتی، ۱۳۶۲، ۶۵-۶۴) حفظ کلی نظام و اداره جامعه در ابعاد سیاسی، اقتصادی، مدیریت فرهنگی، تعلیم و تربیت و فرهنگ عمومی را بر اساس مکتب پذیرفته شده آن جامعه ترسیم می نمود. نسبت به انسان نگاهی آزاداندیشانه داشتند و آن را موجودی صاحب اراده و تفکر و اندیشه آزاد آفریده شده، همچنین پویا شدنی و انتخاب گر معرفی می کند. برای بخشهای مختلف اصل خود گردانی را پیشنهاد و دخالت مرکزیت را با حداقل اختیارات ممکن می دانست. انتشارات حزب جمهوری اسلامی، ۳۳). شهید بهشتی به آزادی مردم در اظهار نظر پیرامون شخصیت و طرز کار مدیران و مسئولان جامعه معتقد بود و مسئولین را در برابر مردم به صداقت و تایید اظهار نظرشان بر اساس دلسوزی و ارشاد، دعوت می نمود (شهید بهشتی، ۱۳۷۴، ۵۲). کارایی بسیار بالای مدیریت عملی برای اداره جامعه از اعتقادات راسخ ایشان و معتقد بودند مدیریت عملی مبتنی بر مکتب آثارش از تبلیغات آن مکتب کار ساز تر خواهد بود (شهید بهشتی، ۱۳۶۲، ۱۷۹).

شهید بهشتی، چه در مباحث نظری و چه در سیره عملی، بر نقش مدیریت و رهبری دینی در حل نابسامانی های اقتصادی و ظلم اجتماعی تأکید می کند و نقش حاکم عادل در ایجاد موازنه میان بهره گیری آحاد جامعه از محصول کار و تلاش خود را از کارهای اساسی و محوری حکومت می داند. (شهید بهشتی، ۱۳۶۹، ۷۲). بدین ترتیب، شهید بهشتی در عین حال که معتقد است در یک نظام اجتماعی مبتنی بر دین، تعهد شرط لازم و حتمی و قطعی مدیریت است، از یکو مدیران متعهد را ملتزم به افزودن بر کارایی های خود میداند و از سوی دیگر معتقد است واگذاری مسئولیت به افراد متعهد لایق تر از خود از آثار تعهد

مدیران می باشد. در این بینش والا و تعالی جویانه، بطور طبیعی باید انتظار داشت تکلیف مقوله ای بنام رابطه میان تعهد و تخصص، با عمقی در خور همین موضوع مهم و حساس روشن شود.

۸- مهندس مهدی بازرگان

مهندس مهدی بازرگان از مشاهیر ایران بود که در سال ۱۲۸۶ در تهران به دنیا آمد. او بیش از انقلاب رئیس اداره آب و فاضلاب تهران بود و بعد از انقلاب به عنوان اولین نخست وزیر ایران انتخاب شد. (نجفی، ۱۳۹۷ رویداد ۲۴) بی شک مهندس بازرگان یکی از شخصیت های بود که به پیشرفت و سازندگی ایران علاقه داشت. سابقه مبارزاتی ایشان و فعالیت های سیاسی، وی را در زمره افراد شاخص با رویکردی بسیار خوشبینانه به تغییرات در ایران قرار داد. به همین خاطر اعتماد امام را به خود جلب کرد و توانست اولین نخست وزیر پس از انقلاب اسلامی باشد. به ایران عشق می ورزید و پیشرفت ایران همچین سامان گرفتن امور ارزوی او بود. هم قبل از انقلاب مطرح بود و هم بعد از انقلاب توانست خود را ثابت کند. مهدی بازرگان، نخست وزیر دولت موقت و از چهره های تأثیرگذار تاریخی پیش و پس از انقلاب به لحاظ سیاسی و فکری نماینده بخشی از تاریخ معاصر است. از همین رو باز خوانی و بازاندیشی در آثار و اندیشه های او برای درک موقعیت مندی تاریخی و وضعیت سیاسی، فرهنگی و معرفتی امروز ما اهمیت دارد. (بازرگان، ۱۳۹۸، ۲)

علیرغم کلام سعدی که گفته است:

نابرده رنج گنج میسر نمی شود   مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد

بازرگان تاکید می کند که ملت و دولت هر دو باید در جهت ایجاد تغییر همت گمارند از طرف دیگر اگر ملت و مردم (و دولتمندان) همان باشند که بودند، قهرا کارشان و حال و وضعشان بهتر از آنچه بود و دست نخواهد شد که: «إن الله لا ینیر ما بقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم» (رعد ۱۳/۱۱) (بازرگان ۱۳۹۷، ص ۳). از دیگر مواردی که مهندس بازرگان قویا به آن اشاره کرده اند مساله استبداد و استبدادزگی است که بسیاری از کشورها خصوصا کشور ما با آن درگیر بوده اند. سرآغاز و سرچشمه استبداد که سر از شخص پرستی و شرک به خدا در می آورد، نشناختن قدر و ارزش یا حقوق و آزادی خود و ممنوعان می باشد، و نتیجه آن نیاز بردن به پیش بزرگان می شود و به جای بندگی خدا و به کار انداختن خود، به بندگی کردن دیگران دچار می گردد. ملت ها با پنداشتن و پذیرفتن اینکه شخصا فاقد لیاقت و کفایت بوده، صلاحیت و حق و امکان اداره خود را ندارند و باید کسان ویژه های نگاهدار و عهده دار و زمامدار آن ها باشند و رهبر افکار و اعمالشان بشوند، به دست خود طوق اسارت شاهان و بزرگان را به گردن می بندند و به این ترتیب شخصیت انسانی و سرمایه های خدادادی و سرنوشت متعالی را از دست داده، پیوسته زبون و زیر دست می مانند. یگانه کارشان نمیکن و تملق و تعظیم طاغوت ها و نوکری کردن آنها می گردد. در چنین جوامع چون اتکاء به نفس یا خودکفایی و خودگردانی از بین می رود، شکوفائی و زاینده گی بروز و رشد نکرده امکان

سازندگی و بازسازی در حد نیازهای فردی و خصوصی حنیف خواهد بود مگر ابتکارات و هنر هایی که طاغوت به خاطر شئون و شهوات خود و ادارشان سازد.

بالعکس، با خدا شناسی و بندگی کردن خدا که همراه با آورنده و آزاد شناختن انسان و خدمت به خلق بوده از شرک یا احتیاج و عبادت طاغوت ها خودداری به عمل آید آرمان ها و استعدادها شکوفا می گردد و افراد متکی به خود و متشکل شده برای خودکفایی و خودگردانی و سیر تکاملی گردش به خلاقیت و اصلاح پیدا می نمایند (بازرگان، ۱۳۹۷، ۱۳). هاشمی رفسنجانی در حوزه مدیریت و سازندگی هاشمی رفسنجانی یکی از چهره هایی است که در جریان انقلاب اسلامی و دوران پس از آن نقش موثری داشته است. او یکی از اعضای شورای انقلاب و از قدرتمند ترین چهره های آن شورا بود. مدتی سرپرستی وزارت کشور را به عهده داشت و در دوران جنگ علاوه بر ریاست مجلس، نماینده امام در شورای عالی دفاع و جانشین فرمانده کل قوا بود. در واقع می توان گفت یکی از کسانی است که در قلب مدیریت کلان جمهوری اسلامی ایران قرار داشته است. در بسیاری از موارد و در سخنان و نوشته متعدد دیدگاه های خود را در زمینه اهداف انقلاب اسلامی که مهمترین آنها برابری و عدالت اجتماعی است بیان نموده است. یکی از مباحثی که برای ایشان بسیار حائز اهمیت بود عدالت اقتصادی است که از نظر او زیر بنای عدالت اجتماعی است. عدالت اجتماعی آن چیزی است که ناظر به اهداف جمهوری اسلامی و محور حرکت آینده و به عنوان و عده به مردم مشتاق عدالت مطرح است (پورحسین، ۱۳۸۴، ۱۲۶).

هاشمی رفسنجانی معتقد بودند که اسلام به دنبال جامعه ای است که مردم در سطحی نزدیک به هم از مواهب جهان استفاده کنند. اسلام به شدت با دو قطبی شدن جامعه مخالف است. نباید قطب مستضعف در کنار قطب متکبر به وجود آید. (پور حسین، ۱۳۸۴، ۱۲۸). سازندگی کشور برای هاشمی رفسنجانی اهمیت بسزایی داشت و جهاد سازندگی را یکی از ابتکارات بزرگ انقلاب اسلامی و حرکت او را در جذب نیرو های مخلص، کارگشا توصیف نموده است. به روشنی و صراحت اعلام می کند که من درس سازندگی را از امام (ره) آموخته ام. امام واقع بینانه می دانستند کشوری که در آن فقیر و خاکستر نشین وجود دارد داشتن افکار مترقی و حق برایش غیر ممکن و هرگز نمی تواند خود را ثابت کنند (اهوازی، ۱۳۵۸، ۳۰۸). بر اساس حساسیت امام راحل نسبت به سازندگی و اهمیت موضوع، تصمیم بر آن شد طرحی برای آشنایی دانشجویان و دانش آموزان با صحنه های واقعی کار و کمک رسانی و خدمت به روستائیان محروم کشور ارائه نماییم. با توجه به بررسیهایی که انجام دادیم، وضعیت نامناسب روستاها از ضرورت و اولویت های ما بود. بر همین اساس اقدام به بسیج دانشگاهیان و فرهنگیان برای آباد کردن روستاهای کشور، کمک به روستائیان در قالب یک طرح از اوایل اردیبهشت ۱۳۸۸ نمودیم. در همین راستا امام راحل نیز طرحی را برای کمک به محرومان و روستائیان در دستور کار داشتند. به محض اطلاع از آن با جدیت آن را پیگیری نمودیم که منجر به تاسیس جهاد سازندگی در ۲۵ خرداد ۱۳۵۸ گردید. (اهوازی، ۱۳۵۸، ۳۱۰) هاشمی رفسنجانی تاسیس جهاد سازندگی را از تدابیر بسیار مهم اسا (ره) می دانست و معتقد بود که هر کسی به دقت مسئله را واکاوی نماید از واقع بینی و آینده نگری امام (ره) لذت خواهد برد. (اهوازی، ۱۳۵۸، ۳۱۱) ایشان جهاد سازندگی را آچار فرانسه تعبیر کردند که هر کجا مشکلی پیش می آمد و حضورش ضرورت پیدا می کرد سریع وارد عمل می شد (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۲، ۲۵) می گوید ما در حالی بازسازی را شروع کردیم پول و اموالی که در خارج داشتیم مسدود بودند و قرار دادهای استراتژیک و سوق الجیشی لغو شده بودند.

نظیر زیر دریایی، نیروگاه اتمی و موشک های دور برد که در جنگ به شدت به آنها نیاز داشتیم. مسئله تحریم نیز باعث می شد ما بسیاری از اقلام را از طریق بازار سیاه تهیه نماییم. بانک جهانی و صندوق بین المللی پول و خیلی جاهای دیگر حاضر بودند با نرخ های معمولی به ایران وام بدهند. در گیر جنگ نیز بودیم و مرتب از طریق قدرتهای بزرگ تهدید می شدیم. ولی حرکت کردیم، پیش رفتیم و حتی در مسیر کادر سازی نیز کردیم. (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۲، ۳۶) منظور این محدودیت ها هزینه باز سازی و سازندگی را کاهش و باعث کندی کار می شده است. او متأثر از اندیشه های ژرف و عمیق امام راحل و در راستای تحقق بخشیدن به آرمانهای بلند ایشان گام های موثری را بر داشتند. همچنین در جایگاه های متعدد و متفاوت تمام قد در اختیار مدیریت و سازندگی کشور بودند و در راه کاستن شیب تند محرومیت در روستاها و مناطق محروم همت گماشتند. حضور جهاد سازندگی را در جنگ چشمگیر و تحسین برانگیز ذکر کرده است که قدر شناسی جامعه و مسئولین را در پی داشته است. نیروهای جهاد را مجهز به فرهنگ انقلابی، اسلامی، آشنا به امور و با تجربه، همچنین دلسوز به حال محرومین و مستضعفین بیان جهاد را مجهز به فرهنگ انقلابی، اسلامی، آشنا به امور و با تجربه، همچنین دلسوز به حال محرومین و مستضعفین بیان نموده است. آنها می توانند از عهده بسیاری از کارها بر آیند، معتقد بود که خلا فرهنگی در روستاها تا حدود زیادی با حضور جهادگران پر شده بود. وجه جهادی جهاد سازندگی باعث توجه هر چه بیشتر آنان به محرومین و مسائل انسانی، اخلاقی و فرهنگی شده است. روحیه جهادی همیشه مورد تاکید ایشان بود بیان می داشتند که این روحیات را با استفاده از هنر، در بین برادران جهادی زنده نگه داشته بود تا به نسل های آینده منتقل گردد. (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۶۸، ۱۹)

دانشگاه آزاد اسلامی از جمله مواردی است که تاثیر به سزایی در جذب دانشجویانی داشت که به هر دلیلی توانایی ورود به دانشگاه های دولتی را نداشتند، داشته است. این دانشگاه که به پیشنهاد آیت الله هاشمی رفسنجانی و به فرمان امام تاسیس شد با حمایت امام و کمک یک میلیون تومانی او آغاز و راه اندازی شد. این پیشنهاد با چالش هایی نیز همراه بود. چون بر اساس قانون اساسی آموزش و پرورش رایگان است. بنابر این مورد توافق و تایید انقلابیون نبود. شکستن این طلسم و ایجاد یک دانشگاه غیر دولتی به تعبیر هاشمی رفسنجانی کفر انقلابی تلقی می شد. اما با حمایت اما به ثمر نشست (رفسنجانی، ۱۳۶۸، ۱۹۵). و نتیجه آن تحصیل میلیونها جوان کشور در این مراکز شد که به درجات بالایی علمی نائل آمدند. دهه اول انقلاب دهه نقی طاغوت بود و نخبگان سیاسی و مدیران وقت باید طوری عمل می کردند که تفاوت اقدامشان برای مردم قابل تشخیصی باشد. رفتار آنها باید رنگ و بوی مجاهد، به خود می گرفت. تحقق این مجاهده زمانی میسر است که هدف انسان در زندگانی عوض شود و توجه خود را به مطلب و امری غیر از هوای نفسانی متمرکز نماید. توجه به مسائل غیر شهوانی و نفسانی و تفکر فراتر از آن باعث ترک لذت آنی و کسب لذت تماشگر و گرانمایه تر میسر خواهد شد (حلی، ۱۳۸۵، ۱۵۶). همین امر باعث می شد که مدیران دهه اول انقلاب مطامع شخصی و هوای نفسانی خود را سرکوب و فدای خدمت به مردم که از گرانمایه ترین ارزش ها نزد امام راحل بود بنمایند. اما با سازی کشور و امر سازندگی برای آنان به سهولت امکان پذیر نبود، موانع و مشکلات عدیده ای سر راه آنان وجود داشت، که گاهی سرعت حرکت را کند و گاهی آن را به کلی مختل می کرد. ولی از آنجایی که هدف انقلابیون ادای وظیفه و تکلیف بود و پیروزی فقط با نگاه ظاهری مطرح نبود بنابر این به همت و تلاش خود با همه ناملایمات ادامه می دادند. بدین طریق و دلیل کسانی که وظیفه خود را خوشنودی خداوند و با ایمان استوار و با صلابت

و قدرت در مقابل سختی‌ها و ناملایمات می‌ایستند نه از شکست ناامید و نه از پیروزی مغرور می‌شوند (محمدی، ۱۳۹۲، ۵۲). آنچه در بالا ذکر شد و منقول از مدیران و نخبگان سیاسی دهه اول انقلاب بود گوشه‌ای از فعالیت‌های آنان برای سازندگی و تغییر اوضاع و احوال آن دهه از کشور بود. نخبگانی که از آنان و فعالیت‌هایشان سخن به میان آمد الگو و نمونه‌ای از افرادی بودند که در جهت اهداف انقلاب اسلامی قدم برداشتند. به همین خاطر به جهت گستردگی مطالب و کثرت نخبگان و مدیران، امکان بررسی تلاش همه آنان در این پژوهش میسر نبود.

۹- نتیجه‌گیری

وقوع هر انقلابی با تغییر و تحولاتی همراه است. انقلاب اسلامی ایران نیز از این قاعده مستثنی نبود. پس از پیروزی انقلاب اسلامی شاهد دگرگونی در سطوح و مقاطع مختلف مدیریت بودیم. آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت نگاه مدیران و نخبگان سیاسی که بواسطه انقلاب اسلامی متصدی مدیریت کشور گردیدند و با نگاه و نگرش جدیدی وارد عرصه مدیریت کلان کشور شدند و با نگاه دقیق و عمیق به عملکرد آنها در یافتیم که همه آنان به نحوی از انحا به ساله سازندگی کشور حساسیت خاصی دارند. همچنین خود را موظف می‌دانند گام‌های استوار و موثری برای کاستن از شیب تند محرومیت خصوصاً در روستاها و مناطق محروم بردارند امام راحل در راستای اجرای عدالت و خود باورت با فرمان تاسیس جهاد سازندگی و درخواست از همه اقشار برای مشارکت در نهضت سازندگی حجت را بر همگان تمام کردند. نهضت سوادآموزی که اهمیت آن کمتر از جهاد سازندگی نبود و جهاد دانشگاهی که بزرگترین تحول علمی ایران پس از انقلاب اسلامی بود توسط امام راحل و به فرمان ایشان اجرایی شد. شهید بهشتی صدقات و از خود گذشتگی را با نگرش "ما شیفتگان خدمتیم نه تشنگان قدرت"، ایثار و از خود گذشتگی را مبنای مدیریت انقلابی قرار دادند. حفظ کلی نظام و اداره جامعه را در ابعاد سیاسی، اقتصادی، مدیریت فرهنگی، تعلیم و تربیت و فرهنگ عمومی را بر اساس مکتب پذیرفته شده آن جامعه ترسیم می‌کرد. انسان را موجودی صاحب اراده، تفکر و اندیشه ازاد می‌دانست. مهندس مهدی بازرگان با رویکرد خود انگیزشی و تنبیر نگرش بنیادی در فرهنگ نیز دغدغه سازندگی داشت. در این رابطه نظرات خود را در جهت سازندگی و بازسازی کشور به صور گوناگون اعلام می‌نمود و معتقد بود که باید یک عمل فرهنگی با ساختار اصلاحی و تحول اساسی برای سازندگی کشور صورت گیرد. این امر محقق نمی‌گردد مگر با تغییر و تکامل فرهنگ و نگرش افراد جامعه. استناد ایشان آیه، *إن الله لا ینیر ما یقوم حتی یغیروا ما بأنفسهم* «همچنین مصرع شعر:

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد   نابرده رنج گنج میسر نمی‌شود

ایت الله هاشمی رفسنجانی نیز از جمله مدیرانی بود که با انعطاف پذیری و اعتماد به نفس در میادین و فرصت‌های متفاوتی فعالیت داشته و سازندگی برای او اهمیت بسزایی داشته است. جهاد سازندگی را از ابتکارات بزرگ انقلاب اسلامی توصیف کرده است. دانشگاه آزاد اسلامی را می‌توان شاهکار انقلاب، امام و آیت الله هاشمی رفسنجانی دانست.

منابع

- Ahvazi, Abdul Razzaq, (2006), *Imam Khomeini* narrated by Hashemi Rafsanjani, Imam Publishing House.
- Alaghband, Ali, (2017), *General Management*, Tehran, Ravan.
- Alireza (2019), *Who is Bazargan?* Yektanet Internet resources.
- Alvani, Seyed Mehdi, (2015), *Modern Public Management*, Tehran, Morvarid.
- Bazargan, Mehdi (2019), *Cultural Reconstruction of the Country*, Collection of Works.
- Beheshti, Mohammad Hossein (1983, 1990, 1995) Publications of the Islamic Republic Party
- Ebrahimi, Mohammad Hossein, (2018), *Islamic Management*, Qom, Islamic publicity Office.
- Esfandiar (2016), *Human Resource Management*, Tehran, Samat.
- Ghaedi, Ali and Ashouri, Mehdi, (2014), *Jahadi Management, Islamic Management Method*, ۸۲، ۶۷-۸۳.
- Halabi, Ali Asghar, (2006), *Fundamentals of Political Thought in Iran and the Islamic World*, Tehran, Zavar.
- Hashemi Rafsanjani, (1989), *ten years of efforts to build the country's*, Internet resources.
- Hashemi Rafsanjani, (2003), *Scientific Efficiency of the Islamic Republic of Iran*, Hokoomate eslami, Tehran.
- Imam Khomeini Research Institute, (2012).
- Kheradmand, Mohammad, (2005), *An Analysis of the Last Theories of Engineer Mehdi Bazargan, Political Science*, 32, 297-312.

- Mirzazadeh, Mohsen, (2015), *Iran's Progress Past, Present and Future*. Internet Resources.
- Mohammadi, Manouchehr, (2013), *The Great Achievements of the Islamic Revolution*, Qom, Maaref.
- Rey Shahri, Mohammad, (1993), *Ethics of Management in Islam*, Qom, Islamic publicity Office Saadat.
- Sahifa Noor, Volume 8, (1979).
- Saif, Allah Morad and Maleki, (2015), *The Concept of Economic Poverty*, Afaghe Amniat.
- Shabani Somayeh and Tajabadi, (2007), *Axes and Characteristics of Jihadi Culture from Imam Khomeini's Perspective*, Jihadi Culture and Management Conference.